

Guldmakaren

Utmed Hradčany's norra ringmur, på insidan, alltså fortfarande tillhörande borgstaden, finns en av de många relikerna från det gamla Prag, nämligen Alkemistgränden, även kallad den Gyllene gränden, ett arkitektoniskt unikum, en återvändsgata i båda riktningarna som bara går att nå från sidan. Här står en rad pyttesmå hus klistrade mot muren. Samtliga hus består av endast ett eller två rum. Enligt legenden ska den vansinnige kejsar Rudolf II:s guldmakare ha bott här kring 1600. De torftiga bostäderna står vägg i vägg, uppradade som målade askar och dörrarna är låga, som gjorda för människor från en annan epok. Det är en rörande anblick.

Hösten 1916 fick ett av dessa hus en ny hyresgäst. Det var den 24-åriga Ottla Kafka. Platsen passade perfekt att inreda till en trivsamt lya. Här var det, bortom faderns misstänksamma blickar, möjligt att koppla av under de få lediga timmarna eller att prata ostört med Irma, kusinen och bästa väninnan. Och om Ottlas älskare Josef David, som föräldrarna visste lika litet om som Alkemistgränden, någon gång äntligen skulle kunna få ledigt från fronten så var detta den perfekta tillflyktsorten. Att råka stöta på någon bekant så här högt ovanför staden var mindre troligt.

Ottla lät måla rummet, köpte ett par rottingstolar, spikade klädhakar i väggen och lärde sig att använda den motsträviga kolspisen. Mycket möda med tanke på att hon och Irma, som båda arbetade i Hermann Kafkas galanterivaruhandel, fränsett söndagen på sin höjd hade en lång middagspaus att använda som de ville. Således fick de i stort sett nöja sig med den hemliga stolthet de kände över det alldeles egna gömstället.

Ottlas bror Franz hade inte lika stor tur. Under en längre tid hade han funderat på att skaffa sig en egen undanskymd vrå för att på så vis undkomma hörnrummet i huset "Zum goldenen Hecht". Under nästan två års tid hade han kväll efter kväll väntat på att det allmänna oväsendet skulle tystna, nästan på samma sätt som han gjort tidigare i föräldrarnas våning. Framför allt hade han sett sig omkring på Lillsidan i Prag, avsides de gator där det var mycket liv och rörelse, ibland ensam, ibland tillsammans med Ottla, men han hade aldrig lyckats hitta något. Men nu, två dagar efter sin återvändo från München, kom ett överraskande erbjudande. En våning i Schönbornpalatset nära huvudtorget på Lillsidan. Två rum med högt i tak som gick i rött och guld, med badrum, telefon och elektriskt ljus. Utanför fönstret låg en stilla, sluttande park som tillhörde residenset. En dröm mitt i staden. Men för att drömmen skulle uppfyllas krävde den

tidigare hyresgästen en överlåtelsesumma som var högre än hyran för ett helt år. Kafka avstod, kanske till viss del för att han var snål, men framförallt eftersom all denna prakt avskräckte honom och eftersom han inte kunde föreställa sig att utföra sitt arbete under ett tak med freskmålningar.

Kanske var det denna upplevelse som gjorde att Kafka kom att tänka på Ottlas stuga, vilken saknade de mest grundläggande bekvämligheter och var rena motsatsen till ett barockpalats. Han hade aldrig ens velat sova över där, men nu lockades han plötsligt av tanken på att dagligen sitta där ett par timmar med sina skrivhäften, att fullkomligt avskild leka med fjäder och bläckpenna. Från grannen, en vänlig äldre herre, hörde man trots de tunna väggarna knappt ett ljud och på gatan utanför var det tyst under dagen; inget hovklapper, inga elektriska vagnar. Ett av de små fönstren erbjöd utsikt över vallgraven som låg omgiven av lövträd. Det var ett panorama som till och med var värd ett par rader i reseguiderna. Fågelsången som letade sig in var det enda ljud som hördes här. Men det var ju krig, ingen kom längre till Prag blott för det höga nöjets skull. Det var högst osannolikt att någon turist skulle ta sig in i den här lilla kammaren och (som det uttryckligen rekommenderades) lägga dricks på bordet som tack för den ljuvliga utsikten.

Det hela var ett experiment och det gick mycket bättre än Kafka ens kunnat drömma om. För Ottla var inte bara beredd att ge honom en egen husnyckel utan hon såg även till att kammaren överhuvudtaget gick att använda. Det var Ottla som hämtade kol och som vid middagstid sprang upp för att lufta, skrapa bort askan ur ugnen och elda. När Kafka därefter kom till Alkemistgränden, omkring klockan fyra, så fann han ett rent, varmt och rofyllt rum. Han stannade där i fyra eller fem timmar och vandrade sedan ner till föräldrarnas våning för att äta kvällsmat med familjen. Därefter gick han vidare till sin egen domicil på Långa gränden. Men allt oftare avstod han från den här omvägen, hellre tog han med sig lite proviant till Ottlas lilla hus och tillbringade hela kvällen där. Först framåt midnatt begav han sig hemåt, nedför de gamla trapporna som ledde upp till slottet, ibland i snö, ibland under stjärnklar himmel. Det var en återkommande och lugnande nattritual som kylde huvudet och förberedde det för sömnen.

Ottla var lycklig över att se sin bror lycklig. Även om hon träffade honom alltmer sällan nu, sedan han börjat utebli från familjemiddagarna. Och hade hon fått reda på att han redan efter några veckor kom att kalla detta provisorium för „mitt hem“, ja till och med för „mitt hus“ hade hon funnit sig även i det, mer belåten än upprörd. Det hände till och med på helgerna att hon avstod från sin egen rätt att vistas i rummet, för att på så vis

slippa att avbryta broderns skrivande. Hon eldade i spisen, fyllde på fotogenlampan och gick sedan, oavsett väder, timslånga promenader. Söndagen den 3 december skrev hon följande: ”Jag var på väg till Stern och nu tänker jag gå förbi och se efter hur det står till med mitt hus. Men bara från utsidan, därinne är min bror, och jag tror att han har det bra där. Därför gör det mig inget att jag måste vandra omkring på gatorna.”

Men vad var det som försiggick därinne? Det förblev en hemlighet, tillsvidare. Han sa sig brottas med ”omöjligheter”, men mycket mer än det lyckades Felice inte locka ur honom. Det som han ena dagen skrivit strök han nästa dag över. Intet nytt på Gyllene gränden alltså. För de legendariska alkemisterna, som påstås ha bott på gatan tre århundraden tidigare, hade det varit samma sak.

Att staten, världen eller tiden emellanåt ”brister i fogarna” är ett av de där eufemistiska talesätten, vars mörka innebörd trivialiseras och slits ut i årtionden, men som sedan plötsligt, på ett fruktansvärt sätt, kommer i öppen dager. Visserligen händer det inte ofta och varje generation måste inte uppleva det. Traditioner upphör, rikedomar slösas bort och människorna skrattar åt gårdagens moral. Alltid är det något som brister i fogarna men likväl fortsätter jorden att snurra och livet går vidare.

Att faktiskt *allt* kan brista i fogarna och att livet, om överhuvudtaget, kommer att fortgå på helt andra, hittills helt otänkbara sätt; denna aning smög sig på medborgarna i Habsburgmonarkin för första gången vintern 1916-1917. De hade vant sig vid kriget, betraktade det som något som ödet dömt dem till och vars slut man tålmodigt måste invänta. Var man ung nog kunde man till och med dra fördel av de förändringar som kriget tvingade fram – sederna luckrades upp och de sociala rollerna förändrades. Men de äldre intalade sig att de kvinnliga konduktörerna och ammunitionsarbetarna skulle bli hemmafruar igen när allt var över. Och döden? Alla kände någon som sörjde någon. Detta var en oerhörd olycka som drabbade alla sociala grupper. Och vid det här laget förstod till och med den mest naiva att en plötslig återgång till det normala livet knappast var möjlig. Men kunde ett helt folk bli alldeles lamslagna av smärta? Man visste av erfarenhet att det var omöjligt. Varje krig, även det förlorade, skulle någon gång vara ett minne blott. Tiden skulle läka även detta sår, trodde man.

Men nu kom angreppet från ett totalt oförmodat håll och det riktade sig mot ett mycket djupt och känsligt skikt, mot den biologiska grundvalen i samhället. Människorna började att lida hunger. Det var illa nog att man sedan två år tillbaka in i minsta detalj räknade ut deras matbehov för dem: 40 gram socker, en fjärdedels liter mjöl, 20 gram fett och 10 gram kaffesurrogat var det som dagligen stod ”på menyn”.

Till och med brödet vägdes och fördelades i gram och mer än en brödlimpa per vecka kunde man bara få tag på om man hade de rätta kontakterna. Det påminde i viss mån om foderransonering – ett intryck som bekräftades när man fick den bryska uppmaningen att tugga dessa snålt tilltagna ransoner längre (vilket man åtminstone inte behövde säga två gånger till "livsreformisterna"). Det hörde inte till ovanligheterna att man fick sådana förödmjukande uppmaningar från myndigheterna. Och den som ville kunde se något synnerligen positivt i de exakta mängdangivelserna: fördelningsrättvisa. Men att blint tro på myndigheternas förmyndaraktiga ord visade sig dock (än en gång) vara oklokt. För det som varje individ fick i ranson var visst inte detsamma som den garanterade minimala mängd som man egentligen hade rätt till. Visserligen inrättades i all hast bagier och enkla soppkök i stadens regi för att förhindra hungerrevolter, men myndigheterna kunde inte längre garantera någonting. De fungerade inte, varken på det militära eller på det civila området. Och det fanns inget som ändrade på det. Varken det nygrundade "näringsämbetsverket", de otaliga halvstatliga "centralerna" som under kriget skulle övervaka återvinningen (det fanns till och med en återvinningscentral för trasor) eller de drakoniska straffen som utdelades för "smyghandel" och illegala lager.

En beprövad metod för att hemlighålla ett sådant oväntat statligt misslyckande var att utöva moraliskt tryck. På så sätt kunde man istället låta befolkningen få skulden. Den som klagade över att brödet i staden i allt högre grad bestod av potatismjöl, ekollon och sågspån eller den som hade något emot cigaretter som till hälften var fyllda med boklöv måste med ens påminna sig om att "våra soldater ute på fältet" hade helt andra bekymmer (vilket inte ens stämde när man hörde vad de som hade ledigt från fronten pratade om). Dessutom var det en populär nödfallsåtgärd att personalisera problemet och att på så sätt kanalisera befolkningens vrede i andra riktningar. Från officiellt håll kunde man inte medge att den allmänna nöden inte minst berodde på den sjöblockad som motståndarna så framgångsrikt upprättat och således agiterade pressen, som inte fick skriva om administrationens katastrofala misslyckande, desto häftigare mot samvetslösa "hamstrare" och (med förkärlek judiska) "mellanhandlare" som såg till att det blev matbrist för att få priserna att skjuta i höjden.

Men allt fler människor hamnade nu i en situation där de var tvungna att bryta mot lagar, förse sig med varor på den svarta marknaden och likt tjuvar om natten stjäla böndernas åkergrödor. Följaktligen gav det inte längre någon tröst att läsa om spektakulära rapporter från rättegångsprocesser eller att skylla på de få som profiterade på kriget. I längden var hungern starkare, kroppen ville ha något annat än propaganda.

Och inför allas ögon trädde en verklighet fram som inte längre gick att avfärda, men som ingen hittills hade kunnat föreställa sig: En rik och mäktig stat mitt i Europa, en stat med en glansfull historia och imperialistiska ambitioner som inte längre var i stånd att mätta sina medborgare. Och denna stat skulle, såvida det inte skedde ett under, låta dem frysa även nästa vinter. Känslan av en eländig, kroppslig hemlöshet bredde ut sig, en känsla av att vara tiggare.

Men chocken och den psykiska instabiliteten som följde på detta misslyckande var mycket större än det omedelbara, kroppsliga lidandet. Människorna var utelämnade till ett rovdjurssamhälle, i vilket flit, sparsamhet och lojalitet inte längre belönades. Det som istället efterfrågades var social slughet, en djärv förmåga att hävda sig och de rätta kontakterna. Men detta innebar upplösningen, ja rentav omvändningen av det borgerliga värdesystemet. Det var en moralisk katastrof som skapade rädsla och förtvivlan.

Trots det, eller just därför, förmådde knappt någon att tänka tanken att det faktiskt var fråga om ett system som oåterkalleligen spårade ur. Istället sökte man efter skyldiga. Man skällde på de lägre tjänstemännens lojhet och oföretagsamhet, sedan på myndigheterna som inte vidtagit några försiktighetsåtgärder, slutligen på arméledningen som hänsynslöst tog för sig av de tynande tillgångarna. Inte att förglömma var ministerkabinetten i Wien, uppenbarligen var de ju oförmögna att ta i med hårdhandskarna. De hungriga invånarna i Wien skällde å sin sida på östjudarna som med alla sina barn trängde sig före i köerna, därefter skällde de på Ungern, som inte längre levererade spannmål eftersom det var viktigare för dem att ta hand om sin nötboskap och sina grisar, slutligen skällde de på tjeckerna, som behöll mer och mer av de överenskomna kolleveranserna för sig själva. Och allt oftare kunde man höra en suck som sammanfattade den utbredda sociala regressionen på pricken: ”Tänk om kejsaren hade vetat det!”

Det var faktiskt så att monarkens närmaste omgivning var ett stormens öga mitt i kakofonin av hat och mållös förtvivlan. Det var en plats fri från politik och lagar, i vilken varje person kunde projicera det som gjorde honom lycklig och där alla gemensamt kunde värma sig vid en fullkomligt illusorisk känsla av närhet. Alla människor på den tiden var in i minsta detalj informerade om den personliga olycka som Frans Josef I fått utstå under sin oändligt långa regeringstid. Men inte någon hade den blekaste aning om det ansvar som kejsaren bar för den död, lemlästning och svält som drabbat hans undersåtar. Klockan fem varje morgon tog den plikttrogna härskaren itu med arbetet, det kände varje skolbarn till. Men vad detta arbete bestod i var det knappt

någon som visste. Inför allas ögon trädde han fram som en givmild och storsint figur. Det centrala innehållet i de dagliga meddelandena från hovet var upplysningar om vem kejsaren beviljat audiens, vem han befordrat eller gett en utmärkelse; det övriga var faderliga förmaningar, tacksägelser och paroller om att invånarna skulle hålla ut. Vad kejsaren egentligen ville, i vilka beslut han var delaktig och vad han i egen hög person hade beslutat, allt det fick man bara reda på undantagsvis (och inte heller invånarna i Prag erfor att han hade besparat dem de särskilda krigslagarna). I mars 1915 hade han ordnat så att hovets samtliga trädgårdar omvandlades till trädgårdsland. För undersåtarnas skull. Det påminde man sig gärna om.

Att omge maktpyramidens topp med en dimslöja som aldrig skingrades och att presentera kejsaren som en figur som stod långt från politiken och över partierna, det hade tradition i Österrike och motsvarade en synnerligen insiktsfull politisk och socialpsykologisk kalkyl. Men i en stat som befann sig vid avgrundens brant och vars offentliga debatt dominerades av fördelningskamp och nationalistiskt käbbel fanns det inget annat val än att genomgående hålla monarken "utanför". Han var den stora medlaren, den sista gemensamma referenspunkten vars betydelse ingen ifrågasatte. Bakom honom hotade nämligen kaos. Det var otänkbart att ett av partierna skulle våldföra sig på honom. Framför allt hade man svårt att föreställa sig att han skulle kunna bli fysiskt attackerad, likt det som skedde i oktober 1916 med Karl Graf Stürgkh, statsministern i Österrike-Ungern. Lika otänkbart var det att den här över-fadern en dag skulle dra sig tillbaka, att hans dynasti skulle gå upp i rök. Även bland de mest aggressiva nationalisterna var det hittills få som kunde förstå sig en efterkrigsvärld utan huset Habsburg.

Men denna fråga kom nu plötsligt upp till ytan. Frans Josef I dog den 21 november 1916, bara en dag efter att den femte krigsobligationen börjat ges ut, en månad efter sin statsministers våldsamma död och ofattbara 68 år efter sin kröning till kejsare av Österrike. På den tiden fanns det ett känt bonmot och det löd på följande sätt: De habsburgska undersåtarna föddes och dog under samma kejsare. Och det var faktiskt inte långt från sanningen. Många hade levt med känslan att kejsaren *alltid* varit närvarande och det skulle vara svårt att leta reda på någon som kunnat berätta om den mytomspunna tiden *innan* Frans Josef.

Den allmänna upprördheten översteg dock med stora mått den sorg som en skröplig härskares död hade orsakat i andra tider. Det var en symbolisk världsundergång för var och en och efter den här förlusten stod det klart att det inte gaves någon återvändo till

den mätta och belåtna tillvaron runt 1900, som i minnet framstod som alltmer lycklig. Inte ens om det här kriget på något sätt slutade någorlunda ”skonsamt” (vilket vid det här laget bara generaler fortfarande trodde på). Visserligen fanns det en rättmätig efterträdare som var redo att ta över och bara fåtaliga timmar efter den fasansfulla nyheten utsågs den 29-åriga ärkehertigen Karl till kejsare. Han var son till Frans Josefs brorson. Dynastin höll sig vid livet. Men Karl I:s märkbara ansträngningar att på samma gång skaffa sig auktoritet och bemöta försörjningskrisen med energiska åtgärder bevisade, den goda viljan till trots, att den nya kejsaren hade något att *bevisa* och att han agerade som *en politiker*, insnärjd i de pragmatiska göromål som dagen krävde. Men den symboliska närvaron däremot, den fattades. Det sista ankaret hade slitit sig loss och inte någonstans fanns det en instans som skulle kunnat hindra världen från att nu definitivt ”brista i fogarna.”

Det råder inget tvivel om att de kraftiga sociala jordskalven i slutet av 1916 även skakade om Kafka. I vilken utsträckning han medvetet reflekterade över dem går med de tillgängliga källorna bara att bedöma indirekt – men att han drabbades fysiskt är säkert. För även hos den förmögna familjen Kafka rådde det brist, trots det stora antalet hjälpsamma kontakter som familjen i egenskap av storhandlare hade i Prags omgivningar. Julie Kafka skrev ett brev till Felice Bauer redan i början av denna katastrofvinter som utan tvekan antyder att varken pengar eller de rätta kontakterna förmådde att stilla hungern:

”Vi tillbringade de judiska högtidsdagarna som riktiga judar. På nyår (den judiska nyårsfesten 28 och 29 september) höll vi affären stängd båda dagarna och igår på Försoningsdagen fastade vi och bad flitigt. Det var inte svårt att fasta eftersom vi har övat på det hela året. För övrigt är hungern ännu inte så svår hos oss i Prag och vi skulle vara mycket glada över att snart få se dig här hos oss.”

Det är uppenbart vad det ville säga. Även censuren (som Julie uppenbarligen fruktade mindre än vad hennes son gjorde) kan inte ha undgått meddelandets innebörd.

Att svälten ”hos oss i Prag ännu inte är så svår” kunde bara betyda en sak: ”Inte så svår som i Wien”, där plundring och oroligheter redan förekom och framför allt: ”Inte så svår som hos er i Berlin.” Även om ingen ännu kunnat förutse att de påföljande månaderna skulle gå till den tyska historien som ”kålrosvintern” och att tusentals människor skulle dö av undernäring i städerna, så hade ryktet redan spridit sig att tillvaron i den tyska huvudstaden, till skillnad från i Prag, efter hand förvandlats till en

ständig överlevnadskamp. Där fanns det inte längre mycket ätbart att få tag på och med den prokuristlön som Felice hade var man alltjämt hänvisad till ”enhetskorven” som sedan en tid tillbaka erbjöds (och som smakade som den hette), samt de 0,7 ägg per vecka som myndigheterna föreskrivit. För Julie Kafka var det helt obegripligt att hennes son inte bjöd in sin mångåriga väninna till familjens taffel i Prag över juldagarna. Där hade man åtminstone kunnat erbjuda henne något bättre än djurfoder. Men inte heller Felice föreslog att hon skulle komma på besök. Är det vad man kallar en försoning?

För Kafka själv, som inte åt särskilt mycket, var det uppenbarligen lättare att komma tillrätta med dagsransonerna som hela tiden tycktes krympa. Han lockades varken av köttbrickor eller kakfat, restaurangernas och kaffehusens tröstlösa matsedlar angick honom inte. Han sade till den oroliga Ottla att han på Alkemistgränden för var kväll som gick hade mer i förråd än han någonsin kunde äta upp. Och den överhängande bristen på kol till trots (att elda i spisen under natten var redan förbjudet) envisades han med att stanna kvar så länge som det bara gick i sitt nya refugium. När Brod en gång besökte honom däruppe och lät Kafka läsa högt för honom – nu fanns det något att läsa upp igen – så förundrades han över denna ”klostercell” som tillhörde ”en riktig poet”. Han fick intrycket av att Kafka led mindre än han själv under denna fasansfulla tredje krigsvinter. Det skulle mycket väl kunna stämma. Det var helt enkelt, hade Kafka kunnat svara honom, asketernas tidsålder. En mörk tid, en istid, skrivtid.

Det finns sammanlagt fyra olinjerade oktavhäften bevarade från vintern 1916-17 på runt åttio sidor vardera. Ett litet, behändigt format, perfekt att bära i bröstfickan när man går genom staden. Två ytterligare häften som Kafka måste ha använt har gått förlorade. Om man öppnar dessa oansenliga, till sista sidan fullskrivna kladdhäften, (Kafka-filologin talar om ”oktavhäftena A till D”), så väntar en förbluffande och förvirrande syn: långa, korta och ännu kortare passager, prosa och dialog, ett par lyriska rader, daterat och odaterat, normalskrift och stenografi i slumpmässig ordning, sällan överskrifter, sidolånga strykningar, upprepningar av ord, osammanhängande meningar, flytande övergångar och långa skiljelinjer, däremellan klotter, oförklarliga namn, en adress, utkast till diverse brev, en att göra-lista, utrivna och utbytta blad, en ditlagd lapp... som om allt var skrivet på knäna. Det är den andra svåra prövningen efter det oordnade PROCESS-manuskriptet som Kafka lämnade kvar till sina framtida förläggare, en uppgift som Max Brod på ett så lärorikt sätt skulle misslyckas med. Även vid den andra anblicken blir man inte klokare av denna textdjungel.

[...] Anta att det vore möjligt att lägga Kafkas skrivhäften framför en van läsare på villkoret att det är en blindstudie: tid, plats och författare är okända. Att texterna hör till den litterära modernismen skulle nog läsaren förstå vid första anblicken, lika tydliga är tecknen på en djup orienteringskris som var större än det enskilda ödet. Men att dessa texter författats med stelfrusna fingrar under en katastrofvinter, i en jämmerlig liten stuga, av en tjänsteman på mellannivå som i tjänsten hade att göra med amputationer och nervchockar, på bara några minuters avstånd från hungrande människor i ringlande köer, i en nedgången, frysande, nödortfåg och militariserad stad – av allt det skulle läsaren knappt hitta minsta spår.

Men kanske skulle läsaren kunna gissa sig till att denna författare hade förlorat en kejsare. Om just detta handlar uttryckligen ETT BUDSKAP FRÅN KEJSAREN, en kort närmast legendartad berättelse, i vilken inte ens den döende kejsarens stränga order räcker till för att få ett brev skickat till sin adressat. Lika hjälplös är kejsaren i ETT GAMMALT PAPPERSARK när han står i fönstret och betraktar sin residensstads undergång. I berättelsen UNDER BYGGANDET AV DEN KINESISKA MUREN står det uttryckligen: ”Kejsardömet är odödligt, men den enskilde kejsaren faller och störtar ned.” Minidramat GRAVVÄKTAREN utspelar sig en kort tid efter ett maktskifte; blott ett år har den nya fursten varit i tjänsten, men redan sviktar auktoriteten, hustrun allierar sig med hans motståndare. Och det korta prosastycket DEN NYA ADVOKATEN påminner om en mytomspunnen monark och frammanar en värld utan ledning: ”Idag – det kan ingen förneka – finns det ingen som den store Alexander... ingen, absolut ingen som kan föra befälet till Indien... ingen visar vägen...”

Det är karakteristiskt för Kafka att stora, ja till och med katastrofala förluster gör mindre intryck på honom än deras mer övergripande betydelse: deras betydelse är större än vad man för ögonblicket ser och de har en förmåga att blottlägga en epoks själva kärna. Detta är säkerligen en av orsakerna till missförståndet att Kafka skulle vara världsfrånvänd och oberörd av politik. En stor symbols undergång, en traditions slut, pyramidens avhuggna topp – som de flesta av sina samtida upplevde han dessa händelser som tecken på en oåterkallelig upplösning. Men även i vardagslivet gjorde den verkliga nöden föga intryck på honom och inte befattade han sig särskilt mycket med den, inte heller med inskränkningarna som skar djupare och djupare – allt detta uthärdade han utan att klaga och med förvånansvärt stort tålamod. Det som istället intresserade honom var händelseförloppets symboliska betydelse. Men naturligtvis var det illa när Ottla kom tillbaka från kolhandlaren med en tom hink. Det var inget som

inträffat tidigare och det var ett hot som inte ens Kafka kunde ignorera till fullo: temperaturen sjönk till under minus 20 °C i februari 1917, teatrar, biosalonger och skolor stängdes tillfälligt, gastillförseln ströps på dagen och spårvagnstrafiken ställdes in redan tidigt om kvällen. Om nätterna trevade sig Kafka fram i fullständigt mörker genom en nedisad och folktom stad. Men berättelsen RYTTAREN PÅ KOLHINKEN, som skrevs ner under de värsta dagarna och där ett frysande jag tigger om kol, skulle inte ha kommit till om Kafka inte hade uppfattat dessa dödens andetag som sin tids signum: ”Bakom mig den misskundslösa kaminen, framför mig den likaledes misskundslösa himlen” står det i början och detta *likaledes* går knappast att missförstå: det är inte bara ugnen som är tom. Och just därför återvänder inte det berättande jaget till det egna kalla rummet, istället förlorar han sig i det som vagt uttrycks som ”isbergens regioner” – på samma sätt som läkaren i berättelsen EN LÄKARE PÅ LANDET, vars slutmening överlämnar den hermeneutiska nyckeln: ”Naken, utsatt för denna olycksaliga årstids frost, i en jordisk vagn förspänd av ojordiska hästar irrar jag, gamle gubbe, omkring.”

Kafka förnimmer de epokgörande katastroferna bakom vardagens, men samtidigt som han iakttar dem genomlider han dem. I samma ögonblick som staten överger sina undersåtar och samtidigt förlorar sin högsta representant börjar Kafka bokstavligen att strukturera om både sitt yttre liv och sitt skrivande. Han experimenterar, han inlåter sig i nya former såväl i livet som i skrivandet. Att dessa händelser sammanfaller är uppenbart. Det tidsmässigt mycket snäva sammanhanget är förbluffande och att det skulle handla om en ren tillfällighet är uteslutet: Kafka reagerar produktivt på en kris, den tvingar honom att övervinna hämningar och vanor och istället söka efter nya möjligheter att överleva. De yttre skeendena – den stora nöden, kejsaren (från vilken han fått sitt förnamn) som dött – allt detta uppfattar han såsom många andra som en slutgiltig bekräftelse på att ingenting längre kommer att vara som det en gång var. Slutsatsen som han drar för sig själv av detta lyder: Så som det var *kan det inte längre fortgå*. Förlusten tvingar honom att hitta nya krafter. Samtidigt *befriar* han dessa krafter och med dem kommer en ström av bilder och idéer – på samma sätt hade han uthärdat fiaskot på hotell Askanischer Hof två år tidigare. På nytt kommer den dynamik i gång som är så karakteristisk för Kafka och som präglar hans liv, ja som *håller* honom vid liv, nämligen *nödsituationens dynamik*. Ett försenat brev, en hostning i rummet intill får honom att vackla; men en värld som går under ger honom nya, tillsynes gränslösa tillgångar.

Den 24 november 1916, två dagar efter att han erfarit om Frans Josefs död, försöker han få Felice att förstå varför en egen bostad är viktigare nu än allt annat, till och med viktigare än utsikten att återse varandra: "Lägenheten skulle visserligen inte ge mig min sinnesfrid tillbaka, men den skulle åtminstone ge mig en möjlighet att arbeta; paradiset portar skulle inte flyga upp på vid gavel, men jag skulle kanske få två sprickor i muren att kika igenom." *Paradiset*. Det är den starkaste bild som står till hans förfogande, ett oerhört stort anspråk på frälsning som inte någon människa hitills har ställt på litteraturen. Men det finns inte längre någon mur, det känner han, som skiljer honom från de efterlängtnade imaginära friheterna. Ännu samma dag ilar han upp till Alkemistgränden och öppnar sitt första, fortfarande tomma skrivhäfte, omgiven av lukten från de nymålade väggarna.

Han vet inte att han kommer att tillbringa ett halvår här. Och han kan inte ana... eller låt oss säga så här: Han kan "med mänskliga mått" inte ana att han med nästan de första ord han skriver – en scenanvisning för GRAVVÄKTAREN – redan finner en exakt formulering, som illustrerar den egna existensen och på samma gång utgör mottot till hans framtida arbeten: "*Litet arbetsrum, högt fönster.*"